

УДК 37.013.42

DOI 10.32755/sjeducation.2024.02.179

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ ЗА ЧАСІВ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОГРАМА

Рижанова Алла Олександрівна, доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри соціальної роботи
та менеджменту СКД,

Сумський педагогічний університет ім. А. С. Макаренка
(40002, Україна, м. Суми, вул. Роменська, 87)

ORCID: 0000-0002-3332-9748

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57226238818>

Обгрунтовано соціально-педагогічну програму розвитку громадянської обдарованих підлітків на підставі аналізу законодавчих документів, національних програм стосовно громадянського виховання нової генерації в Україні за часів війни, узагальнення сучасного досвіду вдосконалення громадянськості учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) Сумщини, зважаючи на особливості соціального становлення підлітків та специфіку цього процесу в обдарованих тинейджерів.

Результатами аналізу сучасного стану вдосконалення громадянського виховання учнів у закладах загальної середньої освіти виявилось переважне не зважання саме на обдарованих підлітків у цьому процесі, оскільки педагогічні колективи зосереджені на залученні цих тинейджерів у предметні олімпіади, у діяльність МАН та підготовці їх до перемоги в інтелектуальних змаганнях, що дійсно є важливим. Відсутність програм, в яких зважали би на особливості обдарованих у розвитку їх патріотизму, загрожує їх майбутній самореалізації саме в Україні, в умовах існування системи американських, європейських грантів для «вишукування» креативної молоді у світі.

Мета обгрунтованої нами програми – вдосконалення розвитку громадянськості обдарованих підлітків в умовах війни в Україні – досягається через такі завдання, як: 1) створення координаційної групи з представників внутрішньошкільного і зовнішньошкільного соціального середовища та підготовка цієї групи для сприяння розвитку громадянськості обдарованих підлітків у ліцеї та в територіальній громаді; 2) соціально-педагогічний супровід обдарованих підлітків у процесі громадянського виховання в ліцеї; 3) підтримання ініціатив обдарованих підлітків стосовно гармонізації (реального і віртуального) громадянсько-правового соціального простору ліцею та територіальної громади; 4) сприяння усвідомленню обдарованими підлітками значення громадянськості в Євросоюзі через віртуальне спілкування з європейськими тинейджерками та вітчизняними, які навчаються в європейських країнах в умовах війни.

Ключові слова: соціально-педагогічна програма, обдаровані підлітки, розвиток громадянськості, війна в Україні.

DEVELOPMENT OF CITIZENSHIP OF GIFTED ADOLESCENTS DURING THE WAR: A SOCIAL AND PEDAGOGICAL PROGRAM

Ryzhanova Alla, Doctor of Education, Professor,
Professor of Social Work and Sociocultural
Activities Management Faculty,

*Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
(87 Romenska Street, Sumy, 40002, Ukraine)*

ORCID: 0000-0002-3332-9748

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57226238818>

A socio-pedagogical program for development of citizenship of gifted adolescents is substantiated based on analysis of legislative documents, national programs regarding civic education of the new generation in Ukraine during the war, generalization of contemporary experience in improving citizenship of students of general secondary education institutions of Sumy region, taking into account characteristic features of social formation of adolescents and the specifics of this process among gifted teenagers. Results of the analysis of the current state of improving civic education of students at general secondary education institutions revealed a predominant neglect of gifted teenagers in this process, since pedagogical teams are focused on involving these teenagers in subject Olympics, in National Academy of Sciences activities and preparing them to win in intellectual competitions, which is really important. The lack of programs that would take into account characteristic features of the gifted in the development of their patriotism threatens their future self-realization in Ukraine in particular, under conditions of existence of American and European grants system for "finding" creative youth in the world. The goal of the program that we have justified – to improve development of citizenship of gifted adolescents under conditions of war in Ukraine – is achieved through such tasks as: 1) creation of a coordination group of representatives of the internal and external school social environment and preparation of this group for promotion of development of citizenship of gifted adolescents at lycea and in territorial communities; 2) socio-pedagogical support of gifted teenagers in the process of civic education at lycea; 3) supporting initiatives of gifted teenagers regarding harmonization (real and virtual) of civil and legal social space at lycea and territorial communities; 4) promoting gifted teenagers' awareness of the importance of citizenship in the European Union through virtual communication with European teenagers and domestic ones studying in European countries under wartime conditions.

Key words: socio-pedagogical program, gifted teenagers, development of citizenship, war in Ukraine.

Постановка проблеми. Нинішні обдаровані підлітки в повоєнній Україні стануть провідною рушійною силою трансформації та відновлення країни відповідно до демократичних

цінностей і перспектив розгортання інформаційної цивілізації. Проте головною умовою перетворення їх на цю силу є оволодіння ними вже сьогодні громадянськістю. Дійсно, війна в Україні загострила чутливість суспільства до громадянської суб'єктності та національної гідності, громадянської самосвідомості і державного оптимізму, громадянської вірності та готовності захищати Батьківщину, тобто до всього того, що свідчить про усвідомлену та дієву громадянськість населення, без якої неможливо відстояти демократичний вибір та незалежність країни. Надзвичайна увага надається громадянському розвитку нової генерації, особливо підліткам, соціальні цінності яких починають ними самоусвідомлюватися та оформлюватись у систему ціннісних орієнтацій. Обдарованість в інформаційній цивілізації належить до провідних здобутків людства, оскільки завдяки їй виникають нові знання, інноваційні інформаційні технології, визначається динаміка культури, успішність країни, регіону світу, тому кожне суспільство зацікавлене в реалізації талановитої молоді у власній державі. Проте обдарованість автоматично не гарантує високий рівень громадянськості, навпаки неординарність талановитих підлітків нерідко спричиняє проблеми в їх соціальному розвитку, зокрема в громадянській самоідентифікації. Отже, обдаровані тинейджери потребують на сприяння громадянського розвитку з боку освітньої, соціокультурної, соціально-педагогічної діяльності рідної країни, якщо остання зацікавлена в їхніх талантах. Однак скрутні часи України зараз і потім не є перевагою для обдарованих тинейджерів, багато з яких подалися з матерями мирним світом та навряд уже повернуться. Тому дорослі мають об'єднати соціально-виховні зусилля соціальних інститутів, закладів, громадських організації, медіа, територіальної громади та самих підлітків (що залишились у країні) у розвитку їх громадянськості на користь собі та заради майбутнього держави. Разом з тим у соціально-педагогічній діяльності країни, яка спрямована на вступ у Євросоюз, розвиток громадянськості обдарованих підлітків має корелювати з європейськими цінностями, з майбутньою європейськістю талановитої молоді. Проте в сучасній вітчизняній

школі увага приділяється переважно вдосконаленню «предметної» (фізичний, інтелектуальний, художньо-творчий розвиток тощо) обдарованості учнів у навчальній діяльності, а не вихованню громадянськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні ґрунтуємось на наукових здобутках таких учених, як: І. Бех, К. Журба, М. Михайлов та інші стосовно психовікових особливостей підлітків, особливо в умовах інформаційної цивілізації людства; Н. Краснова, С. Харченко, Л. Харченко та інші – проблеми обдарованості дітей та розвитку творчого потенціалу особистості, причини девіантної поведінки обдарованих тинейджерів стосовно однолітків та дорослих; Н. Чернуха, К. Чорна, Т. Швець та інші – громадянське виховання, розвиток громадянськості учнів у закладах загальної середньої освіти; А. Малько, Т. Швець, Н. Чернуха та інші – соціально-педагогічна діяльність, соціальне виховання, зокрема громадянське, в школі. Проте соціально-педагогічну діяльність з розвитку громадянськості обдарованих підлітків в умовах війни досліджено науковцями недостатньо, крім того, відсутні відповідні соціально-педагогічні програми.

Мета статті. Метою дослідження є обґрунтування соціально-педагогічної програми розвитку громадянськості обдарованих підлітків в Україні під час війни. Програма спрямована на вдосконалення соціально-педагогічної діяльності з інтеграції соціально-виховного потенціалу ЗЗСО, територіальної громади, самих талановитих тинейджерів для підвищення рівня їх громадянськості та закладення основ європейськості в умовах війни. У дослідженні використані такі методи: аналіз термінологічного апарату; аналіз національних нормативних документів стосовно громадянського виховання нової генерації в Україні за часів війни; узагальнення сучасного досвіду вдосконалення громадянськості обдарованих підлітків-учнів закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) Сумщини; екстраполяція особливостей соціального становлення обдарованих підлітків на вдосконалення соціально-педагогічної діяльності з розвитку їх громадянськості; програмування соціально-педагогічної діяльності відповідно до мети.

Виклад основного матеріалу. Аналіз термінологічного апарату дослідження дав підстави отримати такі результати: під поняттям «підлітки» розуміємо дітей віком від 10 до 15 років, «обдаровані підлітки» – діти 10–15 років, своєрідна інтеграція здібностей яких забезпечує високопродуктивну творчість у певній сфері; для яких притаманні: особливий інтерес до інформації, рання предметна спрямованість; високі – пізнавальна активність, рівень пам'яті, працездатність, рівень домагань; крім того, виявляють творчі досягнення через задоволення самим процесом творчості [1].

Громадянськість підлітків має складниками: громадянську свідомість, громадянські якості, досвід громадянської поведінки. Громадянськість обдарованих підлітків відрізняється саме творчістю. За результатами аналізу Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (06.06.2022 № 527), Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (08.10.2022 р.), Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 (27.09.2021 № 487), Закону України «Про повну загальну середню освіту» (01.05.2022, № 2157-IX) можемо стверджувати, що показники перелічених компонентів громадянськості обдарованих тинейджерів, на наш погляд, якнайкраще викладені в Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, зокрема: *громадянська свідомість* (ціннісний компонент) – усвідомлення своєї громадянської ідентичності; бережне ставлення до українських духовних цінностей та традицій; усвідомлення значення національної пам'яті разом з європейськими цінностями; усвідомлення цінності прав і свобод людини як основи демократичного життя; усвідомлення принципів рівності та недискримінації, поваги до гідності, толерантності, соціальної справедливості; усвідомлення державного устрою й управління країною, територіальною громадою; усвідомлення своїх громадянських прав та обов'язків; усвідомлення важливості соціальної комунікації в громадянському житті; усвідомлення необхідності соціального співпрацювання у вирішенні проблем соціумів різного рівня; *громадянські якості* (емоційно-вольовий компонент) – критичне мислення стосовно суспільно-політичного життя

країни; повага до культурних особливостей народів інших країн; *громадянська поведінка* (поведінковий компонент) – реалізація власного творчого потенціалу громадянина країни в умовах сучасного суспільства; вміння дотримуватися принципів демократії та володіння навичками реалізації їх у своєму житті, вміння відстоювати свої права та права інших людей законними засобами, запобігати конфліктам між людьми і вмінням вирішувати ці конфлікти, не руйнуючи соціум; оволодіння алгоритмом участі в суспільно-політичному житті країни; волонтерська діяльність кожного справжнього громадянина [2]. У Концепції (через презентацію виявів громадянськості як дуальності: цінності-поведінка) залишились майже не розкритими громадянські якості, важливі для розвитку громадянськості обдарованих тинейджерів, серед яких слід назвати такі, як: «патріотизм, громадянська гідність, громадянська солідарність» [3], громадянські суб'єктність та вірність, громадянські активність та відповідальність, громадянські толерантність та оптимізм. Позитивними та нагальними вважаємо намагання в Концепції гармонізувати українську громадянськість та європейські цінності, зважаючи на перспективи соціального розвитку України як рівноправного суб'єкта Євросоюзу. Складники європейськості українців детальніше викладені нами в іншій публікації [4].

На розвиток (якісні та кількісні зміни) громадянськості обдарованих підлітків впливають певні негативні особливості їх соціального розвитку, які були узагальнені нами на підставі матеріалів Н. Краснової, Л. Харченко, С. Харченка [1, с. 307–311]. Причинами соціальних проблем обдарованих підлітків часто стають їх переваги, наприклад:

- *конфліктності* часто-густо сприяють гнучкість та швидкість мислення, неординарність, критичне ставлення до себе та оточення;
- *агресивності* обдарованих – нерозуміння їх батьками, вчителями, однолітками через значне випередження в розвитку;
- *порушення правил* поведінки в закладах загальної середньої освіти – невідповідність змісту освітньої програми їхнім здібностям, заформалізованість навчання;

– *нонконформізм* – коли норми, стандарти не відповідають логічному, системному мисленню і здаються обдарованим безглуздими;

– *самоізоляція* – зосередження на філософських проблемах життя та смерті, сенсу віри, які не цікаві для їх однолітків;

– *ізоляція з боку однолітків* – нетолерантність обдарованих до невисоких здібностей однолітків через нереалістичні цілі, надчутливість, постійне відчуття незадоволеності обдарованих.

Оскільки громадянськість є одним з різновидів соціального розвитку, то в процесі її вдосконалення слід зважати на можливий супротив тинейджерів та запобігти цьому.

Для обґрунтування програми слід уточнити теоретичні підвалини самої соціально-педагогічної діяльності, які відбиваються на сутності соціально-педагогічної програми. Специфіка соціально-педагогічної діяльності стосовно педагогічної, соціальної роботи, соціокультурної діяльності доводилася нами в багатьох наукових публікаціях, зокрема в докторській дисертації [5, с. 14]. Зрозуміло, що громадянськість, як і європейськість, є змістовими компонентами соціальності. Слід зазначити, що такий соціально-педагогічний підхід – інтеграція соціально-виховних впливів соціального середовища – закладений і в Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: «реалізація програм громадянської освіти у співпраці із закладами культури (народні доми, бібліотеки, будинки культури, музеї, концертні зали тощо), соціального захисту (центри соціальних служб, служби у справах дітей та інші заклади, що працюють із незахищеними верствами населення), відділами освіти, культури, туризму, молоді та спорту, молодіжними центрами, громадськими об'єднаннями» [1].

За даними останніх досліджень у США та країнах Євро-союзу щодо готовності громадян захищати власну країну, лише 50 % американців та третина європейців відповіли позитивно. Воєнний стан в Україні відбивається на розвитку громадянськості обдарованих підлітків та багато в чому ускладнює соціально-педагогічну діяльність у цьому напрямі. Очевидно, що національно-громадянську ідентифікацію творчих тинейджерів прискорює війна, подвиги наших героїв-

захисників, масові волонтерство та донати населення задля перемоги нашої країни тощо. Загальними проблемами соціально-педагогічної діяльності з розвитку громадянськості означених тинейджерів є відсутність сталих традицій її добровільного набуття, існуючий погляд у частини суспільства про відповідальність лише професійних військових за захист країни, негативні приклади вражаючої корупції у військовому міністерстві тощо. Проте громадянську ідентифікацію нав'язати обдарованим тинейджером неможливо в умовах демократичного суспільства, це має бути свідомо відповідальний вибір кожного талановитого тинейджера. Однак у реальних суспільних умовах підлітки бачать, як багатодітні батьки (що мають право не воювати) йдуть на фронт добровольцями, а хтось то не у Тисі, намагаючись уникнути громадянського обов'язку із захисту Батьківщини; є діти, які працюють, щоб зібрати донати на допомогу захисникам країни, а є дорослі, які «за тридцять сребrenиків» продають координати багатопверхових будинків, ТЕС під ракетні удари військових злочинців сусідньої країни. Крім того, за умов гібридної війни ворог підло нашіптує в кіберпросторі: «зупиніть супротив – і ми перестанемо вас вбивати». Таким чином, розвиток громадянськості обдарованих підлітків сьогодні теж є напрямом боротьби з ворогом-окупантом за захист, збереження сучасної України та її майбутнього.

Практичними основами програми став узагальнений досвід соціально-педагогічної діяльності з громадянського виховання у школах Сумщини, який представимо на прикладі Заводського ліцею Кириківської селищної ради Охтирського району Сумської області, де громадянсько-правове виховання здійснюється на високому рівні. Діагностика соціально-педагогічної діяльності проводилась методами аналізу документації (Планів виховної роботи ліцею), аналізу сайту ліцею, аналізу діяльності психологічної служби і конкретно діяльності соціального педагога з розвитку громадянськості обдарованих підлітків. Узагальнюючи, слід зазначити, що працівники психологічної служби через проєкт «Завжди поруч» вдосконалюють виховні компетентності не лише педагогічних працівників ліцею, а й територіальної громади. У ліцеї діє гурток

«Народознавча криниця», створено куточок пам'яті загиблого в АТО випускнику школи О. Марченко, активно працює учнівське самоврядування, що позитивно впливають на громадянський розвиток учнів. Виховна діяльність здійснюється на підставі листа МОН України від 10.08.2022 року «Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2022/2023 н. р.», Указу Президента України від 16.03.2022 року № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України», наказу МОН України від 06.06.2022 року «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 та перелічених попередньо стратегіях, концепціях громадянської освіти. У виховній роботі здійснюється особистісний підхід та інтеграція виховного процесу лицею та територіальної громади. Першими двома завданнями цього процесу на 2022/2023 навчальний рік стало: «1. Виховання в учнів любові до свого народу, патріотичного ставлення до своєї держави, його мови, традицій, народних ремесел; виховання любові до праці, почуття дбайливого, бережливого ставлення до шкільного майна; виховання почуття відповідальності за доручену справу та бережливого ставлення до природи. 2. Здійснення правового виховання дітей, ознайомлення їх з правовою відповідальністю, окремими статтями Кримінального Кодексу України, зацікавлення дітей читанням періодичної преси, переглядом телепередач з наступним обговоренням цих матеріалів на інформаційно-пізнавальних годинах» [6]. А от у 2023/2024 н. р. підсилюється громадянсько-захисний аспект розвитку підлітків, оскільки основною виховною проблемою стало: «Виховання учня як громадянина України, національно свідомої, життєво і соціально компетентної особистості, здатної до підприємливості й ініціативності, самовдосконалення та самореалізації у суспільстві в умовах Нової української школи; мета – «формування громадянина, патріота, інтелектуально розвиненої, духовно і морально зрілої особистості, готової протистояти ворогам Батьківщини та асоціальним впливам, вправлятися з особисти-

ми проблемами, творити себе і оточення» [6]. Цікавими формами громадянського розвитку підлітків є: «презентація проєктів патріотичного змісту (написання творів про земляків, які прославили рідний край, листів підтримки своїм ровесникам, які перебувають в зоні бойових дій, вітальних листівок солдатам ЗСУ), заходи просвітницького характеру із залученням фахівців, громадських діячів (семінари, круглі столи, лекції, презентації на тему незалежності та соборності України «Твоєю силою, волею, словом...», «Незалежність починається з тебе», «Без соборності немає незалежності», «Українська революція та перша незалежність», «Злилися воедино одніні...»); ток-шоу «Єднання заради Незалежності»; відеозаняття з подальшим обговоренням «Шлях до незалежності», «Разом з власної волі з 1919-го»; екскурсії (в тому числі віртуальні) до музеїв, місць пам'яті, пов'язаних із подіями Української революції, бібліотек; відвідання тематичних виставок; конкурси наукових проєктів, регіональних і краєзнавчих презентацій з історії української державності «У боротьбі за незалежність», а також взяти активну участь у грі «Патріот» [6]. Проте уваги саме обдарованим підліткам у цьому громадянському вихованні в ліцеї не надають, акцент робиться на учнях з деструктивною поведінкою та у складних життєвих обставинах. У ліцеї є традиція підтримки обдарованих учнів, зокрема підлітків. З 2000-их років активно працювали з обдарованими вчителі української мови та літератури, хімії та біології, математики та інформатики, вчителя з фізичної культури. Наприклад, три юні футболістки школи входили до збірних команд на Всеукраїнських спортивних змаганнях, брали участь у чемпіонатах України з футболу [6]. Це свідчить про те, що в ліцеї розуміють обдарованість ширше, ніж лише як інтелектуальну. Проте в ліцеї сприяють розвитку переважно предметної обдарованості підлітків, а не громадянськості, хоча саме від їх високого рівня громадянської ідентифікації та правової компетентності залежить самореалізація талановитої молоді в Україні, а, отже, майбутнє країни та успішність подолання нею корупції.

Таким чином, визначивши теоретико-методологічні основи, переходимо до обґрунтування програми. Складовими соціально-педагогічної програми розвитку громадянськості обдарованих підлітків є суб'єкт-об'єктний, змістовно-цільовий, середовищний, технологічний та результативний компоненти, обґрунтуємо їх детальніше.

Базовим соціальним закладом, де реалізовуватиметься програма, є заклад загальної середньої освіти – Заводський лицей Кириківської селищної ради. ЗЗСО обраний через те, що всі обдаровані тинейджери відвідують освітню установу. Суб'єкти – соціальний педагог лицюю (провідний), координується соціально-педагогічна діяльність на внутрішньошкільному рівні з представниками педагогічного колективу лицюю, батьками обдарованих підлітків, однолітками – представниками учнівського самоврядування лицюю; на зовнішньошкільному рівні – з представниками місцевого самоврядування, соціокультурних закладів, волонтерських організацій територіальної громади.

Об'єкт – обдаровані підлітки віком від 10–11 до 14–15 років.

Мета програми – підвищенні ефективності соціально-педагогічної діяльності з розвитку громадянськості обдарованих тинейджерів. Зміст-завдання програми: 1) створення координаційної групи з представників внутрішньошкільного та зовнішньошкільного соціального середовища і підготовка цієї групи для сприяння розвитку громадянськості обдарованих підлітків у лицюю та територіальній громаді (для об'єднання та підвищення якості соціально-виховних зусиль ЗЗСО та соціального середовища); 2) соціально-педагогічний супровід обдарованих підлітків у процесі громадянського виховання в лицюю (для акцентування уваги на талановитих тинейджерах, їх реакціях на заходи лицюю стосовно громадянського розвитку учнів; виявлення ініціатив обдарованих щодо вдосконалення / осучаснення цього процесу; залучення ініціативних підлітків до взаємодії (рівний-рівному) з тими тинейджерами, які уникають громадянсько-виховного процесу лицюю); 3) підтримання ініціатив обдарованих підлітків стосовно гармонізації (реального та віртуального) громадянсько-правового

соціального простору ліцею і територіальної громади (активізація та реалізація творчого потенціалу обдарованих тинейджерів у прогромадянській діяльності у соціальному середовищі ЗЗСО та селища); 4) сприяння усвідомленню обдарованими підлітками значення громадянськості в Євросоюзі через віртуальне спілкування з європейськими тинейджерами та вітчизняними, які навчаються в європейських країнах в умовах війни (узгодження громадянськості і європейськості обдарованих та загартування їх громадянської ідентифікації). Отже, середовищний компонент програми «розчинений» у соціально-педагогічній діяльності з обдарованими підлітками в соціальних середовищах ліцею, територіальної громади та в налагодженні соціальної комунікації з європейським освітнім середовищем з метою підвищення рівня громадянськості означеної цільової групи.

Принципи реалізації програми: орієнтування на потреби особистісного соціального розвитку підлітків, зважання на їх психовікові особливості та специфіку соціальних проблем обдарованих тинейджерів, субсидіарності, суб'єкт-суб'єктний характер стосунків у процесі соціально-педагогічної діяльності, креативності, наступності, активізації громадянської творчості цільової групи.

Технологічний компонент програми: 1) *підготовча робота з представниками педагогічного колективу ліцею*: мозковий штурм «Обдарований учень: лідер або ізгой?», круглий стіл «Громадянин XXI століття: агенти його розвитку», диспут «Права учня за рахунок прав учителя?», віртуальний міст «Обдарований тинейджер у польській школі», майстер-клас «Творча громадянська співпраця з талановитими тинейджерами»; *підготовча робота з батьками обдарованих*: віртуальна бесіда-презентація «Зрозуміти талановиту дитину», консультація «Соціальні проблеми обдарованого підлітка: допомога родині», віртуальний огляд інформаційних джерел «Психологічна підтримка батьків обдарованої дитини», обмін досвідом батьків обдарованих підлітків «Громадянин народжується в родині», відеоогляд «Європейській досвід сімейних методів розвитку громадянськості обдарованих дітей»; *підготовча ро-*

бота з представниками територіальної громади: тематична віртуальна презентація «Обережно, обдарований підліток!», мозковий штурм «Супровід громадянського розвитку талановитих тинейджерів територіальною громадою», віртуальний круглий стіл «Громадянськість обдарованих підлітків – сталий розвиток територіальної громади»; 2) експрес-діагностика вражень обдарованих підлітків стосовно громадянського виховання в ліцеї; залучення цільової групи до обговорення ефективності проведених громадянських заходів у ліцеї; стимулювання зазначених тинейджерів до організації та проведення наступних за планом ліцею заходів громадянського розвитку учнів; тренінги з підготовки обдарованих підлітків до громадянської взаємодії з представниками територіальної громади, а також з польськими та українськими підлітками, які навчаються в Польщі з питань громадянськості; 3) залучення обдарованих підлітків до організації та проведення: зустрічей з учасниками бойових дій, ветеранами війни, молодими військовослужбовцями з інвалідністю «Громадянин це...», «Права людини в країні у стані війни», «Важко бути патріотом?»; створення мультфільму «Конституція України – правила життя громадян», виготовлення колажу «Громадянин України ХХІ століття», плаката «Захисти демократичну Україну!», організація кінофестивалю «Герої нашої країни», проведення вікторини «Митці Сумщини», диспутів «Закон: наш друг чи противник?», «Громадянство: переваги або тягар?», лялькова вистава «Допомога дітей фронту», віртуальний журнал «Демократична країна – демократичний закон», створення мапи туристичних подорожей ліцеїстів «Історико-культурна Україна»; підтримання ініціатив талановитих тинейджерів (які виникли в процесі проведення попередніх заходів) у ліцеї та в територіальній громаді; 4) віртуальні мости з польськими та українськими тинейджерами, які навчаються в Польщі: «Громадянство: права та обов'язки в Польщі й Україні», «Учнівське самоврядування в країнах Європи», «Волонтерство підлітків: традиції та сьогодення в Україні та Польщі», «Дякуємо, Польща!».

Результати програми:

1. Удосконалення системи соціально-педагогічної діяльності в ліцеї з розвитку громадянськості обдарованих підлітків.

2. Сформованість у талановитих тинейджерів вищого рівня громадянської ідентифікації та громадянської культури.

Висновки. Таким чином, громадянський розвиток нової генерації в умовах війни є актуальною проблемою України, яка знайшла своє відображення в освітньому законодавстві країни, в розроблених концепціях, стратегіях громадянської освіти. Неординарність обдарованих підлітків (дітей 10–15 років) спричиняє проблеми їх соціального розвитку (конфліктність, агресивність, порушення правил поведінки, нонконформізм, самоізоляція, ізоляція з боку однолітків), що негативно відбиваються і на становленні громадянськості цих тинейджерів. Специфікою громадянського розвитку вітчизняних талановитих підлітків є необхідність гармонізації їх громадянськості з європейськістю внаслідок початку євроінтеграційних процесів країни; а гібридна війна агресора породжує сумніви дітей у перевазі демократії над авторитарністю. Створити сприятливі умови для розвитку громадянської свідомості, громадянських якостей, культури громадянської поведінки обдарованих підлітків можливо через інтеграцію соціально-виховних зусиль закладу загальної освіти, територіальної громади та самих тинейджерів, що притаманно соціально-педагогічній діяльності. Провідний зміст соціально-педагогічної програми розвитку громадянськості обдарованих підлітків відображений в її завданнях: 1) створення координаційної групи з представників внутрішньошкільного та зовнішньошкільного соціального середовища і підготовка її для сприяння розвитку громадянськості обдарованих підлітків у ліцеї та територіальній громаді; 2) соціально-педагогічний супровід обдарованих підлітків у процесі громадянського виховання в ліцеї; 3) підтримання ініціатив обдарованих підлітків стосовно гармонізації (реального та віртуального) громадянсько-правового соціального простору ліцею та територіальної громади; 4) сприяння усвідомленню обдарованими підлітками значення громадянськості в Євросоюзі через віртуальне спілкування з європейськими тинейджерами та вітчизняними, які навчаються в європейських країнах в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Харченко С. Я., Краснова Н. П., Харченко Л. П. Соціально-педагогічні технології : навч.-метод. посібник для студентів вищих навч. закладів. Луганськ : Альма-матер, 2005. С. 162–205.

2. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.08.2024).

3. Швець Т. Е. Громадянська соціалізація старшокласників у позакласній діяльності загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2011. 20 с.

4. Рижанова А. О. Європейськість – результат регіонального соціального виховання в Україні. *Moderní aspekty vědy: XXIII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.*, 2022. Str. 99–115. URL: <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-23.pdf> (дата звернення: 27.08.2024).

5. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2005. 44 с.

6. Заводський лицей Кириківської селищної ради. URL: <http://zavodska-zosh.sumy.sch.in.ua/> (дата звернення: 27.08.2024).

References

1. Kharchenko, S. Ya., Krasnova, N. P., Kharchenko, L. P. (2005), *Social and pedagogical technologies*, Alma Mater, Luhansk, pp. 162–205.

2. *Concept of development of civic education in Ukraine*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (accessed 27.08.2024).

3. Shvets, T. E. (2011), *Civic socialization of high school students in extracurricular activities of a comprehensive educational institution* : Author's thesis: 13.00.05, Luhansk.

4. Ryzhanova, A. O. (2022), "Europeanness is the result of regional social education in Ukraine. Modern aspects of science": XXIII International collective monograph, *International Economic Institut s.r.o. Česká republika* : International Economic Institut s.r.o., 2022, str. 99–115, available at: <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-23.pdf> (accessed 27.08.2024).

5. Ryzhanova, A. O. (2005), *Development of social pedagogy in the sociocultural context* : Author's thesis: 13.00.05, Luhansk.

6. *Factory lyceum of Kyrykiv settlement council*, available at: <http://zavodska-zosh.sumy.sch.in.ua/> (accessed 27.08.2024).